

**KONSEP HADITH MAWDU'I MENURUT PERSPEKTIF
PENGKAJI HADITH KONTEMPORARI: ANTARA DIRASAH
AL-MAWDU'IYYAH MIN AL-HADITH DAN SYARH AL-
MAWDU'I LI AL-HADITH**

THE CONCEPT OF *HADITH MAWDHU'I* (THEMATIC HADITH) IN
CONTEMPORARY HADITH SCHOLARS PERSPECTIVE: A COMPARATIVE
STUDY OF *DIRASAH AL-MAWDHU'IYYAH MIN AL-HADITH* AND *SHARH AL-
MAWDHU'I LI AL-HADITH*

Mohd Nor Adzhar bin Ibrahim

Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan,
11800 Universiti Sains Malaysia, Pulau Pinang, Malaysia
E-mail: zulfaq3r_28@hotmail.com

Roshimah binti Shamsudin

Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan,
11800 Universiti Sains Malaysia, Pulau Pinang, Malaysia
E-mail: roshimah@usm.my

ABSTRAK

Istilah hadith *mawdu'i* telah digunakan secara meluas. Namun, wujud kekeliruan dalam memahami konsepnya yang sebenar disebabkan terdapat beberapa istilah lain yang dikaitkan dengannya, iaitu *dirasah al-mawdu'iyah min al-hadith* dan *syarh al-mawdu'i*. Justeru, artikel ini ditulis bertujuan mengkaji perbezaan pandangan yang berlaku dalam kalangan para sarjana hadith kontemporari dalam memahami konsep hadith *mawdu'i* sehingga mencetuskan pelbagai definisi dan konsep. Kaedah kajian kepustakaan berdasarkan kajian kualitatif melalui reka bentuk analisis kandungan digunakan sepenuhnya dalam proses pengumpulan dan penganalisan data. Kesemua definisi dan konsep hadith *mawdu'i* yang dikemukakan dalam penulisan sarjana hadith kontemporari dikumpul dan dianalisis untuk menghasilkan gambaran yang komprehensif. Berdasarkan definisi yang dikemukakan, didapati kefahaman para pengkaji hadith kontemporari terhadap hadith *mawdu'i* menjadikan mereka membentuk dua kumpulan. Pertama, kumpulan yang merujuk hadith *mawdu'i* sebagai kajian terhadap himpunan hadith atau satu hadith yang mempunyai tema tertentu. Kedua, kumpulan yang merujuk hadith *mawdu'i* sebagai syarahan hadith secara tematik. Dapatan kajian juga menunjukkan bahawa pertembungan yang berlaku dalam memahami konsep hadith *mawdu'i* hanyalah daripada segi aturan dan langkah dalam membuat kajian sahaja. Hal ini kerana *dirasah mawdu'iyah* lebih menjurus kepada kajian

bersifat teknis terhadap hadits seperti melakukan *takhrij*, mengenalpasti *mukhtalif* dan sebagainya sedangkan *syarh al-mawdu'i* lebih menjurus kepada kajian bersifat konstruktif untuk mendapatkan gambaran yang menyeluruh terhadap tema yang terkandung dalam hadits. Integrasi antara *dirasah mawdu'iyah* dan *syarh al-mawdu'i li al-hadith* akan menghasilkan satu kajian hadits *mawdu'i* yang bersifat holistik. Hasil kajian ini diharapkan dapat meleraikan kekeliruan yang berlaku seterusnya memberi gambaran yang jelas berkenaan konsep hadits *mawdu'i*.

Kata kunci: hadits *mawdu'i*, pengkaji hadits kontemporer, *dirasah mawdu'iyah min al-hadith*, *syarh al-mawdu'i li al-hadith*

ABSTRACT

The *hadith mawdu'i* (thematic hadith) terminology is widely used in contemporary hadith discourse. However, there are confusions in understanding its true concept since several other terms are associated with it namely *dirasah al-mawdu'iyah min al-hadith* (thematic analysis based on hadith) and *sharh al-mawdu'i li al-hadith* (thematic explanation based on hadith). As such, the purpose of this paper is to study difference opinions amongst the contemporary hadith scholars in comprehending the concept of thematic hadith that gives rise to various definition and concepts. Literature review method based on qualitative research through content analysis design were fully engaged in the data collection as well as data analysis processes. All the definitions and concept of thematic hadith presented by the contemporary hadith scholars in their academic writings were gathered and analyzed to produce a comprehensive depiction. Based on the existing definitions, the findings of this study illustrate that the present-day thematic hadith researchers' conceptions are split into two camps. The first is the group that deduces thematic hadith as a study upon collection of hadith or upon one particular hadith with a specific theme while the second group infers thematic hadith as thematic lectures. The findings also demonstrate that the difference in understanding thematic hadith between the two groups are from the guidelines and steps in conducting a research. This is the reason why *dirasah al-mawdu'iyah min al-hadith* is focused on the technical aspect of the initial hadith research such as *takhrij* (retrieval of hadith) or identifying *mukhtalif* (contradictions) and so on. While *sharh al-mawdu'i li al-hadith* concentrates on constructive research in depicting a clear picture of the themes that contained in the hadith. Accordingly, the integration between *dirasah al-mawdu'iyah min al-hadith* and *sharh al-mawdu'i li al-hadith* would produce a holistic research on thematic hadith.

Keywords: thematic hadith, contemporary hadith scholars, thematic analysis based on hadith, thematic explanation based on hadith.

1. PENDAHULUAN

Ilmu *mustalah al-hadith* dilihat masih mengalami perkembangan dengan kemunculan istilah *hadith mawdu'i*.¹ Penggunaan istilah ini secara meluas dalam kalangan penulis, pengarang, pengkaji dan para ulama mutakhir ini telah menjadikannya sebagai salah satu daripada cabang ilmu *hadith* yang mempunyai kaedah yang tersendiri,² bahkan menjadi satu tajuk bagi satu ilmu baharu di samping ilmu-ilmu berkaitan *Sunnah Nabawiyah* yang lain.³ Oleh kerana itu, para sarjana *hadith* kontemporari didapati cuba mengemukakan definisi *hadith mawdu'i*. Walau bagaimanapun, melalui definisi yang dikemukakan oleh para sarjana *hadith* kontemporari, terdapat perbezaan pandangan dalam memahami konsep dan menetapkan identiti *hadith mawdu'i*. Hal ini kerana, walaupun istilah *hadith mawdu'i* telah digunakan secara meluas, namun susunan istilah yang terbentuk daripada perkataan *hadith* dan *mawdu'i* menyukarkan pendefinisian dan penetapan identitinya.⁴ Kesannya, tujuh sarjana *hadith* kontemporari seperti al-Zayyan, al-Syarman, al-Qannas dan lain-lain menetapkan identiti *hadith mawdu'i* sebagai *dirasah mawdu'iyah min al-hadith* sedangkan dua pengkaji lain iaitu Ahmad 'Uthman Rahmani dan al-Malyabari pula berpandangan bahawa *hadith mawdu'i* ialah *syarh al-mawdu'i li al-hadith*. Justeru, artikel ini bertujuan melakukan analisis untuk mengenalpasti justifikasi bagi konsep *hadith mawdu'i* berdasarkan pandangan tokoh-tokoh *hadith* semasa yang menghasilkan penulisan yang berkaitan dengannya dalam karya-karya mereka.

2. METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini adalah berbentuk kualitatif dan melibatkan pengumpulan data melalui kajian kepustakaan. Justeru, pengkaji menjadikan karya-karya yang membincangkan tentang *hadith mawdu'i* sebagai rujukan untuk mendapatkan data-data primer. Antara hasil penulisan yang menjadi rujukan pengkaji ialah makalah tulisan Ramadan Ishak al-Zayyan bertajuk *al-Hadith al-Mawdu'i Dirasah Nazariyyah, Dirasat Tatbiqiyyah fi al-Hadith al-Mawdu'i* karya Hamzah 'Abdullah al-Malyabari, *al-Hadith al-Mawdu'i* karya Salim Ahmad Salamah, *al-Hadith al-Mawdu'i Dirasah Ta'siliyyah Tatbiqiyyah* tulisan Khalid Muhammad Mahmud al-Syarman dan beberapa lagi karya yang lain. Data-data yang telah dikumpulkan daripada sumber primer ini akan dianalisis berdasarkan kaedah induktif.

¹ Mohd Nor Adzhar bin Ibrahim, Roshimah binti Shamsudin (2019). Konsep al-Tasni' al-Mawdu'i dan Peranannya dalam Perbahasan *Hadith Mawdu'i*. *Jurnal Usuluddin*, 47(2), 65-92. Retrieved from: <https://ejournal.um.edu.my/index.php/JUD/article/view/21441/10950>

² Mohd Nizho bin Abd Rahman (2015). *Aplikasi Hadith Amal Jama'i Dalam al-Sahihayn: Kajian Terhadap Usahawan al-Wahida Marketing Sdn Bhd.* Tesis Ph.D., Kuala Lumpur: Universiti Malaya, 117

³ Ramadan Ishak al-Zayyan (2002). *al-Hadith al-Mawdu'i Dirasah Nazariyyah*. *Majallah al-Jami'ah al-Islamiyyah*, 10(2), 207-248. Retrieved from: <https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJIS/article/view/1495>

⁴ Hamzah 'Abdullah al-Malyabari (2014). *Dirasat Tatbiqiyyah fi al-Hadith al-Mawdu'i*. Dubai: Kulliyah al-Dirasat al-Islamiyyah wa al-'Arabiyyah, 11

3. TAKRIFAN HADITH *MAWDU'I* MENURUT PANDANGAN SARJANA HADITH KONTEMPORARI

Beberapa pengkaji hadith semasa didapati mengemukakan takrifan hadith *mawdu'i* dalam penulisan mereka. Hasil takrifan yang dikemukakan membentuk dua kumpulan. Kumpulan pertama ialah kumpulan yang merujuk hadith *mawdu'i* sebagai kajian terhadap himpunan hadith atau satu hadith yang mempunyai tema tertentu. Kumpulan ini terdiri daripada al-Zayyan, Salim Ahmad Salamah, Khalid Muhammad Mahmud al-Syarman, Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyrafi, Talib Hammad Abu Sya'r, Sa'ad Bitat, Muhammad bin 'Abdullah al-Qannas.

Dalam cubaan mengemukakan takrifan, al-Zayyan berpandangan bahawa hadith *mawdu'i* merupakan satu ilmu yang membahaskan tentang tema-tema yang disentuh oleh Sunnah, bersatu pada makna atau matlamat, melalui cara menghimpunkan hadith-hadith yang memiliki tema yang sama dari satu sumber hadith yang autentik atau sumber-sumber yang pelbagai yang berada dalam neraca Sunnah Nabawi, di mana pengkaji perlu menganalisis teks-teks hadith yang berstatus *maqbul* dengan cara membuat perbandingan dan ulasan, kemudian menggabung jalin teks-teks hadith itu untuk mencapai ruh sabdaan Nabi supaya ia dapat diaplikasikan dalam realiti masa kini.⁵ Definisi yang dikemukakan oleh al-Zayyan diringkaskan oleh Salim Ahmad Salamah dengan matlamat menjadikannya sebagai satu definisi yang *jami'* dan *mani'*. Oleh itu, beliau mendefinisikan hadith *mawdu'i* sebagai satu ilmu yang membahaskan tentang hadith Nabawi yang mempunyai persamaan pada tema, dengan cara membuat analisis, perbandingan dan ulasan terhadapnya dan mengaitkannya dengan realiti masa kini.⁶

Selain itu, Khalid Muhammad Mahmud al-Syarman mengemukakan dua definisi bagi hadith *mawdu'i*, iaitu definisi am dan khas. Menurut definisi am, hadith *mawdu'i* didefinisikan sebagai kajian ilmiah terhadap tema tertentu berpandukan kepada hadith Nabi SAW. Ia juga boleh didefinisikan sebagai penjelasan terhadap tema tertentu melalui kaca mata Sunnah Nabawi. Menurut definisi khas pula, al-Syarman mendefinisikan hadith *mawdu'i* sebagai satu kajian ilmiah bagi tema tertentu melalui sumber hadith berstatus *maqbul* untuk mencapai pedoman Nabawi dan mengaplikasikannya dalam kehidupan masa kini.⁷ Menurut Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyrafi pula, hadith *mawdu'i* merupakan satu kajian bagi satu tema tertentu yang terdapat dalam hadith untuk sampai kepada pandangan hadith yang holistik berkenaannya.⁸

Dalam masa yang sama, Talib Hammad Abu Sya'r, juga mengemukakan dua definisi hadith *mawdu'i* dalam kajian beliau. **Pertama**, beliau mendefinisikan hadith *mawdu'i* sebagai satu ilmu berkaitan maksud-maksud dan makna-makna secara tematik yang terdapat dalam Sunnah Nabawiyyah. **Kedua**, beliau mendefinisikan hadith *mawdu'i* sebagai satu ilmu tentang

⁵ Ramadan Ishak al-Zayyan (2002), *op.cit.*, 214

⁶ Salim Ahmad Salamah (2006). *al-Hadith al-Mawdu'i*. Ghaza: al-Jami'ah al-Islamiyyah, 9

⁷ Khalid Muhammad Mahmud al-Syarman (2009). *al-Hadith al-Mawdu'i Dirasah Ta'siliyyah Tatbiqiyyah*. 'Amman: Dar al-Furqan li al-Nasyr wa al-Tawzi', 21

⁸ Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyrafi (2012). *al-Syarh al-Mawdu'i li al-Hadith al-Syarif Dirasah Nazariyyah Tatbiqiyyah*. Kaherah: Dar al-Salam, 32

tema-tema yang terdapat dalam Sunnah Nabawiyyah yang dikeluarkan daripada keseluruhan atau sebahagian riwayat hadith dan membuat perbandingan di antara teks-teks tersebut serta mengenali dalil-dalil yang terkandung di dalam lafaznya, sama ada secara jelas mahupun secara tersembunyi dan mengetahui perkara yang dipersetujui dan perkara yang diperselisihkan daripadanya dengan cara memurnikan di antara kedua-duanya, supaya dapat mengetahui perincian-perincian bagi setiap tema utama atau tema sampingan.⁹

Sa'ad Bitat juga mengemukakan dua definisi bagi hadith *mawdu'i* namun dalam dua penulisan yang berbeza. **Pertama**, Sa'ad Bitat mentakrifkan hadith *mawdu'i* sebagai satu manhaj untuk mempelajari situasi-situasi dan masalah-masalah kontemporari berdasarkan kepada himpunan kesemua atau sebahagian besar hadith-hadith berstatus *sahih* dan *hasan* bagi sesuatu tema tertentu.¹⁰ **Kedua**, Sa'ad Bitat mentakrifkan hadith *mawdu'i* sebagai satu kajian dalam membuat perkaitan antara hadith Nabawi dengan realiti masa kini untuk mengeluarkan satu gambaran yang sempurna tentang tema tertentu atau untuk menetapkan kefahaman berteraskan Islam bagi sesuatu istilah tertentu.¹¹

Muhammad bin 'Abdullah al-Qannas pula menjadi pengkaji kontemporari terkini dalam kumpulan ini yang mengemukakan definisi hadith *mawdu'i*. Menurut beliau, hadith *mawdu'i* ialah himpunan teks-teks hadith yang berkaitan dengan satu tema tertentu, daripada sumber rujukan berkaitan Sunnah, dan membahagikannya kepada beberapa kelompok berdasarkan kepada unsur-unsur yang terdapat dalam tema tersebut melalui perenggan-perenggan, kemudian membuat kajian secara tematik terhadap teks-teks tersebut dengan menggabungkan apa-apa yang berkaitan dengan teks-teks hadith tersebut dengan ayat al-Quran jika ada dan membuat perkaitan seboleh mungkin dengan realiti masa kini dengan hasrat untuk menentengahkan kajian-kajian berorientasikan syariat ke medan kehidupan secara amali.¹²

Kumpulan kedua pula merupakan kumpulan yang merujuk hadith *mawdu'i* sebagai syarahan hadith secara tematik. Kumpulan ini pula terdiri daripada Ahmad 'Uthman Rahmani dan al-Malyabari. Dalam cubaan mengemukakan takrifan, Ahmad 'Uthman Rahmani berpandangan bahawa hadith *mawdu'i* merupakan satu manhaj dalam mensyarahkan dan mentafsirkan hadith nabawi secara penafsiran tematik yang bermotifkan penyelidikan terperinci terhadap tema yang pelbagai seperti isu kemasyarakatan, akidah, akhlak dan alam sekitar, berdasarkan kepada hadith Nabawi yang terbukti *sahih* atau yang dinilai *hasan* oleh ulama yang pakar dengan tujuan untuk mengeluarkan teori daripada tema tersebut atau untuk memberi

⁹ Talib Hammad Abu Sya'r (2014). *Dirasat fi al-Hadith al-Mawdu'i*. Gaza: al-Maktabah al-Markaziyyah, 6

¹⁰ Sa'ad Bitat (2011). al-Hadith al-Mawdu'i Manhaj Jadid fi Syarh al-Ahadith al-Nabawiyyah al-Syarifah. *Majallah Jami'ah al-Amir 'Abd al-Qadir li al-'Ulum al-Islamiyyah*, 26(1), 167-176. Retrieved from: <https://www.asjp.cerist.dz/en/article/31047>

¹¹ Sa'ad Bitat (2016). *al-Amn fi al-Hadith al-mawdu'i*. 'Amman: Markaz al-Kitab al-Akadimi, 31

¹² Muhammad bin 'Abdullah al-Qannas (2017). *Madkhal li al-Dirasah al-Hadith al-Mawdu'i*. Riyadh: Dar al-Sumai'i, 8

gambaran yang sempurna berkenannya.¹³ Al-Malyabari merupakan satu-satunya pengkaji yang tidak menyatakan definisi hadith *mawdu'i* secara jelas. Namun, menurut beliau hadith yang disyarahkan secara tematik atau syarahan secara tematik bagi sesebuah hadith ataupun usaha untuk mensyarahkan sesebuah hadith secara syarahan tematik merupakan konsep yang menjurus kepada makna hadith *mawdu'i*.¹⁴

Menurut penelitian pengkaji, walaupun kedua-dua kefahaman kumpulan ini secara zahirnya nampak berbeza, namun pengkaji mendapati bahawa jurang perbezaan antara kedua-dua kefahaman ini adalah sangat halus. Apabila dilihat kepada kefahaman kumpulan pertama, iaitu hadith *mawdu'i* sebagai himpunan hadith, maka tidak dapat tidak, ia perlu disyarahkan dengan cara menggabungkan jalin kesemua hadith untuk mendapatkan gambaran yang holistik terhadap tema perbincangan. Demikian juga bagi kumpulan kedua yang berfahaman bahawa hadith *mawdu'i* merupakan syarahan hadith secara tematik, maka tidak dapat tidak, hadith tersebut disyarahkan dengan cara mengaitkannya dengan hadith yang lain untuk mendapatkan gambaran yang holistik terhadap tema perbincangan sehingga akhirnya ia membentuk satu himpunan hadith yang mempunyai persamaan tema dalam syarahan tersebut. Oleh itu, berdasarkan justifikasi ini, maka pengkaji berpendapat bahawa terdapat ruang untuk menggembeling dan menggabungkan jalin kesemua definisi dan kecenderungan pendefinisian. Maka, berdasarkan kepada integrasi makna bagi perkataan hadith *mawdu'i* yang dikemukakan oleh para sarjana hadith kontemporari dan di samping merujuk keberadaan istilah ini sebagai satu manhaj syarahan hadith yang mengimbangi manhaj tafsir *mawdu'i* bagi penafsiran ayat al-Quran secara tematik, maka pengkaji lebih cenderung mendefinisikan istilah hadith *mawdu'i* sebagai satu manhaj untuk menganalisis satu tema yang terdapat dalam hadith Nabawi yang berstatus *maqbul* untuk mendapatkan gambaran yang holistik berkenaan tema perbahasan supaya pengajaran dapat diambil daripadanya sesuai dengan realiti masa kini.

4. PERBINCANGAN DAN ANALISIS TERHADAP KONSEP HADITH MAWDU'I MENURUT PERSPEKTIF SARJANA HADITH KONTEMPORARI

Dalam kajian ini, terdapat beberapa isu berkaitan hadith *mawdu'i* yang ingin pengkaji bincangkan, iaitu hubungan antara *dirasah mawdu'iyah min al-hadith* dan hadith *mawdu'i*, analisis konsep hadith *mawdu'i* menurut pandangan para sarjana hadith kontemporari dan perbezaan antara *dirasah mawdu'iyah* dan *syarh al-mawdu'i li al-hadith*.

4.1 Hubungan Antara *Dirasah Mawdu'iyah min al-Hadith* Dengan Hadith *Mawdu'i*

Terdapat satu lagi istilah lain yang digunakan secara meluas dalam kalangan para sarjana hadith kontemporari yang didapati merujuk kepada kajian hadith secara tematik, iaitu *dirasah*

¹³ Ahmad 'Uthman Rahmani (2002). al-Hadith al-Mawdu'ati Manhajuhu wa Namudhaj Tatbiqi fi Dawr Thana'ih al-Hub wa al-Baghd fi Tasykil al-'Alaqat al-Ijtima'iyah. *Majallah al-Ihya'*, 4(1), 67-114. Retrieved from: <https://www.asjp.cerist.dz/en/downArticle/92/4/1/15669>

¹⁴ Hamzah 'Abdullah al-Malyabari (2014), *op.cit*, 9

mawdu'iyah min al-hadith.¹⁵ Istilah ini disebut secara jelas dalam kajian al-Zayyan.¹⁶ Walaupun artikel kajian al-Zayyan menumpukan tajuk hadith *mawdu'i*, namun kadangkala beliau dilihat merujuk perbincangan tersebut dengan istilah *dirasah mawdu'iyah*. Sebagai contoh, selepas al-Zayyan mendefinisikan hadith *mawdu'i*, beliau berkata:

“Dalam kerangka percubaan mendefinisikan kajian-kajian yang dipercayai berlaku pada zaman kita dengan nama *dirasah mawdu'iyah*, maka terdapat beberapa kefahaman, kaedah dan perincian yang perlu diberi perhatian..”¹⁷

Menurut al-Zayyan:

“*Dirasah mawdu'iyah* boleh membahaskan tentang satu tema yang terdapat dalam satu hadith dengan cara mengumpulkan pelbagai jalan periwayatannya, membuat perbandingan di antara lafaz-lafaznya dan membuat analisa terhadap teksnya dari sudut memulakan kajian dengan tema hadith tersebut dan mengakhiri kajian dengan menghubungkaitkan antara tema hadith tersebut dengan realiti masa kini supaya matlamat kajian *dirasah mawdu'iyah* dapat dicapai.”¹⁸

Menurut beliau lagi:

“Perkara asal dalam *dirasah mawdu'iyah* ialah berpegang kepada hadith-hadith yang *maqbul* yang berstatus *sahih* dan *hasan* dan ia tidak menerima hadith *da'if* yang tidak boleh dibuat hujah.”¹⁹

Menurut penelitian pengkaji, berdasarkan ketiga-tiga kenyataan ini, al-Zayyan jelas merujuk dan memaksudkan istilah hadith *mawdu'i* dan istilah *dirasah mawdu'iyah* pada satu perkara yang sama, iaitu kajian hadith secara tematik. Selain daripada apa yang disebutkan oleh al-Zayyan dalam ungkapan-ungkapan tersebut, istilah *dirasah mawdu'iyah min al-hadith* juga telah digunakan secara meluas sebagai tajuk kajian ilmiah di peringkat ijazah sarjana dan ijazah kedoktoran di pelbagai universiti. Hal ini menjadikan istilah *dirasah mawdu'iyah min al-hadith* ini dilihat kukuh dan kompeten. Menurut penelitian pengkaji, antara sarjana hadith kontemporari yang membuat kajian menggunakan istilah *dirasah mawdu'iyah* dalam kajian mereka ialah Muhammad 'Ali 'Iwad dengan kajian bertajuk *al-I'lam fi al-Sunnah al-Nabawiyah "Dirasah*

¹⁵ Berdasarkan penelitian pengkaji terhadap pembahagian empat konsep *dirasah mawdu'iyah* yang dikemukakan oleh pengkaji hadith kontemporari, maka terdapat perbezaan yang halus pada istilah ini antara *dirasah mawdu'iyah* yang bermaksud tematik dan yang bermaksud objektif di mana istilah *dirasah mawdu'iyah* yang membawa maksud tematik merujuk kepada kajian terhadap himpunan hadith yang mempunyai satu tema yang sama berdasarkan sumber tertentu atau tidak tertentu, sedangkan istilah *dirasah mawdu'iyah* yang membawa maksud objektif pula merujuk kepada kajian terhadap satu istilah khusus yang terdapat dalam hadith atau kajian terhadap satu hadith tertentu yang mempunyai pelbagai jalan periwayatan. Kesemua ini akan dibincangkan secara terperinci dalam perbincangan berikutnya.

¹⁶ Ramadan Ishak al-Zayyan (2002), *op.cit*, 214

¹⁷ Ibid, 214

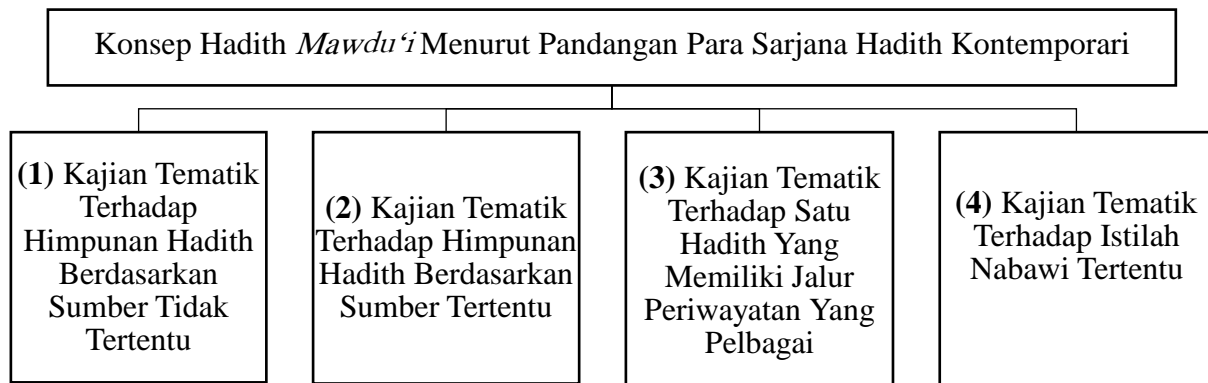
¹⁸ Ibid, 214

¹⁹ Ibid, 215

Hadithiyyah Mawdu'iyah”,²⁰ Tahir Hamd Muhammad al-Nihal dengan kajian bertajuk *al-Qiyadah wa al-Jundiyyah fi al-Sunnah al-Nabawiyyah (Dirasah Mawdu'iyah)*,²¹ Ahmad Mansur Abu 'Awdah dengan kajian bertajuk *Wahdah al-Ummah al-Islamiyyah fi al-Sunnah al-Nabawiyyah Dirasah Mawdu'iyah*,²² Muhammad Ahmad 'Abd al-Ghafur dengan kajian bertajuk *al-Jamal fi Daw' al-Sunnah al-Nabawiyyah Dirasah Mawdu'iyah*²³ dan banyak lagi. Justeru, pengkaji dapat membuat satu kesimpulan bahawa istilah ini telah menjadi satu istilah akademik yang kompeten sehingga digunakan secara meluas oleh para pengkaji untuk merujuk kepada kajian hadith secara tematik.

4.2 Analisis Konsep Hadith *Mawdu'i* Menurut Pandangan Para Sarjana Hadith Kontemporari

Menurut penelitian pengkaji, para sarjana hadith kontemporari berselisih pendapat dalam menerangkan konsep kajian hadith *mawdu'i*. Mereka terbahagi kepada dua kumpulan utama, iaitu kumpulan yang mengketengahkan konsep hadith *mawdu'i* sebagai *dirasah mawdu'iyah min al-hadith* dan kumpulan yang mengketengahkan konsep hadith *mawdu'i* sebagai *syarh al-mawdu'i li al-hadith*. Walaupun kedua-dua kumpulan ini berbeza pandangan dalam menentukan identiti hadith *mawdu'i*, namun secara asasnya mereka menetapkan fokus kajian hadith *mawdu'i* kepada empat katagori. Pengkaji cuba meringkaskan konsep-konsep tersebut melalui pembahagian kategori kajian yang dapat dilihat dalam rajah berikut:

Rajah 1: Konsep kajian hadith *mawdu'i* menurut para sarjana hadith kontemporari.

Berdasarkan kepada rajah di atas, para pengkaji hadith kontemporari yang mengketengahkan hadith *mawdu'i* sebagai *dirasah mawdu'iyah min al-hadith* seperti al-

²⁰ Muhammad 'Ali 'Iwad (2009). *al-I'lam fi al-Sunnah al-Nabawiyyah "Dirasah Hadithiyyah Mawdu'iyah*. Disertasi M.A., Ghaza: Universiti Islam.

²¹ Tahir Hamd Muhammad al-Nihal (2007). *al-Qiyadah wa al-Jundiyyah fi al-Sunnah al-Nabawiyyah (Dirasah Mawdu'iyah)*. Disertasi M.A., Ghaza: Universiti Islam.

²² Ahmad Mansur Abu 'Awdah (2009). *Wahdah al-Ummah al-Islamiyyah fi al-Sunnah al-Nabawiyyah Dirasah Mawdu'iyah*. Disertasi M.A., Ghaza: Universiti Islam.

²³ Muhammad Ahmad 'Abd al-Ghafur (2009). *al-Jamal fi Daw' al-Sunnah al-Nabawiyyah Dirasah Mawdu'iyah*. Disertasi M.A., Ghaza: Universiti Islam.

Zayyan,²⁴ Salim Ahmad Salamah,²⁵ al-Qannas²⁶ mengkategorikan kajian hadith *mawdu'i* kepada konsep 1,²⁷ 2²⁸ dan 3.²⁹ Al-Syarman juga bersetuju dengan ketiga-tiga konsep yang dinyatakan oleh al-Zayyan, namun beliau turut menyenaraikan konsep keempat dengan tujuan untuk mengkritik ketidaksesuaian konsep tersebut diangkat menjadi konsep kajian hadith *mawdu'i*.³⁰ Talib Hammad Abu Sya'r pula menggabungkan konsep 1 dan 2 menjadi satu konsep yang umum dan bersetuju konsep 3 sebagai sebahagian daripada konsep asas kajian hadith *mawdu'i*.³¹ Haifa'

²⁴ Al-Zayyan boleh disifatkan sebagai salah seorang pengkaji hadith kontemporari terawal yang membuat kajian berkaitan konsep hadith *mawdu'i*.

²⁵ Salim Ahmad Salamah (2006), *op.cit*, 25-28

²⁶ Al-Qannas (2017), *op.cit*, 12-17

²⁷ Antara contoh kajian yang dikemukakan oleh al-Zayyan bagi katagori ini ialah kajian yang dilakukan oleh Muhammad Waliyullah 'Abd al-Rahman al-Nadwi bertajuk *Nubuat al-Rasul ma Tahaqqqaq minha wa ma Yatahaqqaq*. Dalam kajian ini, pengkaji menghimpunkan ramalan-ramalan Nabi SAW yang diriwayatkan dalam pelbagai karya hadith, *sirah* dan *maghazi* dengan cara melakukan penelitian terhadap hadith-hadith tersebut. Kemudian, pengkaji membahagikan kajian tersebut kepada tiga bab, iaitu: **Pertama:** Ramalan Nabi SAW terhadap Sahabat atau zaman mereka. **Kedua:** Ramalan Nabi terhadap Tabi'in dan golongan selepas mereka. **Ketiga:** Ramalan Nabi yang masih belum menjadi realiti kerana masih belum sampai masa yang dijanjikan. Kajian ini menghimpunkan sejumlah 188 ramalan. Rujuk: Muhammad Waliyullah 'Abd al-Rahman al-Nadwi (1990). *Nubuat al-Rasul ma Tahaqqqaq minha wa ma Yatahaqqaq*. Kaherah: Dar al-Salam.

²⁸ Kajian hadith *mawdu'i* katagori ini merupakan kajian yang paling banyak dilakukan pada peringkat ijazah tinggi pelbagai universiti. Menurut al-Zayyan, beliau mendapati bahawa kebanyakan pengkaji telah menetapkan skop kajian tertumpu pada karya-karya tertentu seperti *al-Kutub al-Tis'ah*. Sebahagian pengkaji mengecilkan skop kajian kepada karya *al-Kutub al-Sittah* dan segelintir pengkaji memilih untuk menghadkan kajian mereka kepada karya *al-Sahihayn* sahaja, atau salah satu daripada kedua-duanya, atau salah satu daripada karya-karya hadith yang lain. Antara contoh kajian yang dikemukakan oleh al-Zayyan bagi katagori ini ialah kajian yang dilakukan oleh Hisyam Mahmud Zaqut bertajuk *al-I'jaz al-'Ilmi fi Daw' al-Sunnah al-Nabawiyah* di mana pengkaji menghimpunkan hadith-hadith berkaitan subjek kajian daripada sumber *al-Kutub al-Tis'ah*. Kemudian, pengkaji menyenaraikan contoh-contoh *al-i'jaz al-'ilmi* yang terdapat dalam hadith dalam enam perbahasan meliputi alam, manusia, haiwan dan serangga, tumbuh-tumbuhan, lautan dan perubatan. Kajian ini telah membuktikan kewujudan *al-i'jaz al-'ilmi* dalam hadith Nabi SAW seterusnya menjadi bukti kebenaran wahyu daripada Allah dan Islam adalah agama yang benar hingga hari kiamat. Rujuk: Hisyam Mahmud Zaqut (1996). *al-I'jaz al-'Ilmi fi Daw' al-Sunnah al-Nabawiyah*. Tesis Ph.D., Sudan: Universiti al-Quran al-Karim dan Ilmu-Ilmu Islam.

²⁹ Kajian hadith *mawdu'i* katagori ini merupakan kajian yang bersifat ringkas. Kajian sebegini biasanya dibuat untuk diterbitkan dalam jurnal atau sebagai kertas kerja untuk dibentangkan dalam muktamar, seminar dan kuliah ilmiah. Walau bagaimanapun, kajian sebegini juga boleh menjadi panjang lebar mencecah ratusan halaman sehingga diterbitkan sebagai satu karya khas penulisnya. Bagi katagori ini, pengkaji perlu membuat kajian dalam bentuk syarahan tematik dari sudut menghimpunkan pelbagai riwayat bagi satu hadith yang menjadi topik kajian dengan cara menyeluruh meliputi aspek analisis hadith, kritik, kajian tematik dan mengaitkannya dengan realiti semasa. Antara keistimewaan kajian sebegini ialah dipenuhi dengan lakaran *syajarah al-isnad* pelbagai jalan periwayatan, *syawahid* dan *mutaba'at* hadith kajian. Biasanya, hadith yang dipilih untuk dikaji ialah hadith yang terdedah dengan kritikan, pertikaian dan syubhat yang secara dasarnya menarik minat para pengkaji untuk membuat kajian khas berkaitannya. Antara contoh kajian yang dikemukakan oleh al-Zayyan bagi katagori ini ialah kajian bertajuk *Riwayat Salat al-Tasabih - Dirasah Mawdu'iyah*. Dalam kajian ini, pengkaji menghimpunkan riwayat-riwayat hadith al-'Abbas RA berkaitan solat tasbih melalui pelbagai sumber karya hadith. Dengan kepelbagaian jalan periwayatannya, pengkaji menyimpulkan bahawa hadith ini berstatus *hasan li ghayrih*. Pengkaji juga mengkaji tatacara pelaksanaan solat ini. Kemudian, pengkaji memberi isyarat bahawa solat ini boleh dilaksanakan pada zaman sekarang terutamanya ketika iktikaf di masjid. Pengkaji juga mencadangkan agar solat ini tidak diperbanyakan kerana perlaksanaannya tidak masyhur dalam kalangan Sahabat walaupun diamalkan oleh sebahagian daripada Tabi'in. Rujuk: Al-Zayyan, Ramadan Ishak dan 'Adnan al-Kahlut (t.t.). *Dirasat fi al-Hadith al-Syarif wa 'Ulumuhu*. t.t.t., t.p., 364-377

³⁰ Rujuk: Al-Syarman (2009), *op.cit*, 173-178

³¹ Hal ini kerana menurut beliau, hadith *mawdu'i* adalah kajian berteraskan kepada matan sesebuah hadith atau pelbagai hadith dari sudut makna dan temanya. Oleh itu, beliau menyimpulkan bahawa *dirasah mawdu'iyah* dalam

'Abd al-'Aziz al-Asyrafī dan Sa'ad Bitat pula cenderung mengkategorikan kajian hadith *mawdu'ī* kepada konsep 1, 3 dan 4.

Selain daripada nama-nama yang telah disebutkan, terdapat dua orang tokoh pengkaji dalam kalangan pengkaji hadith moden yang cenderung mengidentitikan hadith *mawdu'ī* sebagai *syarh al-mawdu'ī li al-hadith*, iaitu Ahmad 'Uthman Rahmani dan al-Malyabari. Mereka cenderung menkonsepkan hadith *mawdu'ī* dengan satu konsep sahaja, iaitu konsep 1 dalam rajah di atas yang merujuk kepada satu kajian terhadap himpunan hadith berdasarkan sumber tidak tertentu.

4.2.1 Konsep Hadith *Mawdu'ī* Sebagai *Dirasah Mawdu'īyyah min al-Hadith* Berdasarkan Langkah Kajian

Dalam kajian ini, pengkaji mendapati terdapat perbezaan langkah kajian pada setiap konsep kajian hadith *mawdu'ī* yang dikemukakan. Perinciannya adalah seperti berikut:

4.2.1.1 Langkah-Langkah Kajian Bagi Konsep Pertama Dan Kedua

Kajian bagi kedua-dua konsep ini adalah berpaksikan kepada tema yang terdapat dalam hadith secara umum. Hal ini dapat dilakukan dengan kajian terhadap satu tema yang terdapat dalam seluruh karya hadith atau sebahagian daripada karya-karya hadith terpilih. Pada tahap ini, pengkaji tidak terikat untuk mengkaji satu hadith sahaja atau melalui satu riwayat sahabat tertentu, tetapi asas kajian adalah temanya yang terdapat dalam hadith secara keseluruhan.³² Bagi kategori ini, para pengkaji hadith kontemporari telah menggariskan langkah-langkah kajian hadith *mawdu'ī*³³ seperti berikut: **Pertama**, pengkaji perlu menetapkan tema kajian³⁴ yang sesuai berdasarkan tajuk-tajuk yang terkandung dalam hadith. Tema kajian boleh berfokus pada hukum

bidang Sunnah Nabawiyyah ini terbahagi kepada dua katagori yang berbeza bergantung kepada saiz kajian dan keluasan perbahasan. Rujuk: Talib Hammad Abu Sya'r (2014), *op.cit*, 37

³² Menurut Talib Hammad Abu Sya'r, kajian jenis ini merupakan kajian yang paling banyak persamaan dan merupakan gambaran tentang hadith *mawdu'ī* kerana fokus kajiannya terhadap tema dan sifat holistiknya dalam kajian terhadap pelbagai teks hadith bersumberkan pelbagai karya hadith. Ia juga lebih sesuai dinamakan sebagai hadith *mawdu'ī* kerana menonjolkan keperihatinan Sunnah terhadap isu-isu kontemporari berkaitan masyarakat dan membentuk gerakan hakiki dalam kajian hadith Nabawi. Rujuk: Ibid, 41

³³ Langkah-langkah membuat kajian hadith *mawdu'ī* yang diperkenalkan oleh al-Zayyan ini dipersetujui dan dinukilkan semula oleh para pengkaji hadith kontemporari selepasnya dengan sedikit olahan dan penambahan. Konsep hadith *mawdu'ī* yang dikemukakan oleh Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyrafī pula adalah sama dengan konsep yang dikemukakan oleh pengkaji-pengkaji hadith yang lain, walaupun beliau menamakannya sebagai *syarh al-mawdu'ī li al-hadith*.

³⁴ Menurut Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyrafī, penetapan tema boleh dilakukan melalui dua cara, iaitu: **Pertama**, memilih satu isu kontemporari yang dirasakan perlu dibahas dari sudut asas dalam agama, atau isu yang memerlukan pendirian Sunnah mengenainya, agar masyarakat Islam dapat mengetahui pandangan Sunnah secara jelas mengenai isu tersebut dan supaya masyarakat tahu sejauh mana pengaplikasian Sunnah dalam realiti kehidupan mereka. Contohnya, isu *euthanasia* (perbuatan mematikan pesakit yang menderita azab sakit yang tiada harapan sembuh, atas dasar perikemanusiaan agar pesakit tidak menderita dalam tempoh yang panjang) yang menjadi kecenderungan di kalangan warga barat dan mula merebak ke dalam masyarakat Islam, sedangkan Islam mengharamkan perbuatan membunuh melainkan dengan hak. **Kedua**, memilih tema yang dirasakan ada sudut-sudut perbahasannya dalam hadith. Tema-tema ini boleh dipilih berpandukan tajuk kitab atau bab yang terdapat dalam karya *al-mutun* atau *al-syuruh*. Rujuk: Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyrafī (2012), *op.cit*, 96

syarak, isu-isu sains, akhlak, pendidikan, istilah-istilah agama dan akademik. Tema kajian juga boleh berfokus pada isu-isu yang lebih umum seperti isu kehidupan individu, keluarga, masyarakat muslim kontemporari. **Kedua**, memahami tema secara holistik dan mendapatkan gambaran penuh berkaitan dengannya melalui hadith dan kajian ilmiah. **Ketiga**, mengkaji tema yang dipilih itu menurut kaca mata al-Quran. **keempat**, mengkaji tema yang dipilih itu menurut *maqasid al-syar'iyah*. **Kelima**, meraikan perkara-perkara khusus dan keperluan-keperluan tema. **Keenam**, mengamati dimensi tema yang dipilih dalam realiti praktikal dan kajian ilmiah. **Ketujuh**, mencadangkan tajuk kajian.³⁵ **Kelapan**, memahami tajuk yang dipilih dengan terperinci. **Kesembilan**, menulis rancangan asas kajian. **Kesepuluh**, menetapkan matlamat kajian. **Kesebelas**, menetapkan skop kajian pada karya-karya tertentu.³⁶ **Kedua belas**, menghimpunkan hadith-hadith yang berkaitan dengan tema,³⁷ sama ada hadith tersebut mempunyai perkaitan secara langsung atau tidak langsung dengan merujuk karya-karya hadith.³⁸ **Ketiga belas**, menstruktur idea-idea yang terdapat dalam hadith dan jadikannya sebagai tajuk-tajuk kecil kajian yang bersesuaian dengan skop perbahasan hadith. Kemudian, tajuk-tajuk kecil tersebut disusun berdasarkan susunan perkaitan yang bersambungan antara unsur-unsur yang terdapat dalam tema kajian sehingga ia menjadi satu kajian tematik yang bersifat holistik. **Keempat belas**, menyenaraikan hadith-hadith yang sesuai ke dalam tema-tema kecil. **Kelima belas**, memilih satu hadith yang menghimpunkan lafaz-lafaz terbanyak berbanding hadith-hadith lain dalam temanya,³⁹ untuk dijadikan sebagai hadith pertama dalam kajian.⁴⁰ **Keenam belas**, membuat per nomboran hadith yang dikaji untuk memudahkan rujukan. **Ketujuh belas**, membuat *takhrij* dan mengkaji jalan periwayatan hadith-hadith yang dikaji menggunakan sumber primer atau skunder serta membuat penetapan status hadith.⁴¹ **Kelapan belas**, memilih satu riwayat dan berinteraksi dengan *al-syawahid* dan *al-mutaba'atnya*. **Kesembilan belas**, membuat kajian terhadap hadith-hadith yang telah dihipunkan tersebut dari sudut sanad dan matan melalui neraca ulama *al-jarh* dan *al-ta'dil*.⁴² **Kedua puluh**, memilih hadith-hadith yang berstatus *maqbul* sahaja. **Kedua puluh satu**, melakukan perbandingan antara pelbagai riwayat dan hadith yang

³⁵ Menurut Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyraf, tajuk perlu memenuhi kehendak asas tema kajian di mana pengkaji perlu mengetahui makna tema kajian dari sudut bahasa dan konsepnya sebelum dia menghimpunkan hadith-hadith kajian. Hal ini supaya pengkaji dapat gambaran yang holistik terhadap kajiannya dan tidak mencampuradukkan isu kajian dengan isu-isu luaran yang tiada kaitan. Rujuk: Ibid

³⁶ Pengkaji boleh menetapkan skop kajian tertumpu pada karya *al-Sahihayn*, *al-Kutub al-Sittah*, *al-Kutub al-Tis'ah* atau sebagainya berdasarkan keluasan kajian yang diinginkan. Rujuk: Ibid

³⁷ Langkah kedua hingga kesebelas ini dinyatakan oleh al-Syarman dalam kajiannya. Rujuk: al-Syarman (2009), *op.cit*, 179

³⁸ Menurut Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyraf, proses ini memerlukan pengkaji mengaplikasi manhaj *istiqr'a' tam* atau merujuk tajuk-tajuk yang terdapat dalam *kitab* atau *bab* yang terdapat dalam karya hadith tersebut. Rujuk: Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyraf (2012), *op.cit*, 96

³⁹ Menurut Talib Hammad Abu Sya'r, langkah ini dapat menjustifikasi tema kajian.

⁴⁰ Langkah keempat ini tidak dinyatakan oleh al-Zayyan, sebaliknya diperkenalkan oleh Salim Ahmad Salamah dalam tulisannya.

⁴¹ Menurut Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyraf, penetapan status hadith boleh dilakukan berdasarkan pandangan ulama atau melakukan kajian kajian sendiri terhadap status hadith jika pandangan ulama terhadap status hadith tersebut tidak dijumpai. Dalam masa yang sama, pada peringkat ini, pengkaji perlu mengkaji jika hadith tersebut telah dihukum sebagai mansuh atau terdapat apa-apa isu berkaitannya.

⁴² Hal ini ditetapkan oleh al-Zayyan sedemikian supaya kajian di peringkat seterusnya boleh dilakukan di atas hadith-hadith yang berstatus *maqbul* sahaja.

terdapat dalam tema untuk mengetahui sebarang pertambahan lafaz atau untuk menjelaskan sebarang kesamaran, atau untuk meleraikan sebarang kemusykilan dan menjelaskan sebarang keumuman. **Kedua puluh dua**, mengkaji *musykil* dan *mukhtalif al-hadith* jika ada. **Kedua puluh tiga**, merujuk karya-karya *al-garib* dan kamus-kamus bahasa untuk mencari makna perkataan-perkataan ganjil yang terdapat dalam hadith kajian. **Kedua puluh empat**, memahami hadith, mengetahui syarahan dan hukum-hakam yang terkandung di dalamnya. **Kedua puluh lima**, menghimpunkan ayat-ayat al-Quran, athar dan pandangan para ulama yang berkaitan dengan tema kajian. **Kedua puluh enam**, menghimpunkan informasi bersifat ilmiah selain hadith yang berkaitan dengan tajuk kajian sama ada bersumberkan syariat atau tidak. Hal ini bertujuan untuk memberi nilai tambah kepada kajian yang dijalankan. **Kedua puluh tujuh**, menyempurnakan kajian tematik dengan sokongan ilmu-ilmu moden. **Kedua puluh lapan**, menggabungkan antara tajuk kajian dengan keadaan realiti semasa umat Islam untuk menyempurnakan matlamat kajian. **Kedua puluh sembilan**, menjalankan kajian yang sesuai terhadap bahan ilmiah yang terhimpun menggunakan metodologi kajian ilmiah yang asli dengan memberi fokus terhadap penjonolan tema al-Sunnah al-Nabawiyah pada tajuk kajian. **Ketiga puluh**, membuat penemuan dan menonjolkan maksud dan *manhaj* Nabawi. **Ketiga puluh satu**, membincangkan pandangan-pandangan yang berbeza dan mengkaji realiti masakini. **Ketiga puluh dua**, meletakkan *manhaj* Nabawi pada realiti masakini. **Ketiga puluh tiga**, mengeluarkan dapatan kajian yang terhasil daripada kajian terhadap himpunan hadith tersebut dan membuat satu rumusan kajian dengan menggunakan metodologi yang konsisten.⁴³ **Ketiga puluh empat**, menyatakan hasil dan saranan kajian sebagai kesimpulan.⁴⁴ **Ketiga puluh lima**, mencipta kata kunci kajian melalui senarai tajuk tema-tema kecil yang terdapat dalam hadith berstatus *maqbul* supaya penetapan semula rancangan kajian dapat dibuat berdasarkan hadith berstatus *maqbul* sahaja.⁴⁵ **Ketiga puluh enam**, meraikan kaedah penulisan dan pembentangan yang baik. **Ketiga puluh tujuh**, membentangkan kajian kepada pakar.⁴⁶

4.2.1.2 Langkah-Langkah Kajian Bagi Konsep Ketiga

Kajian bagi konsep ketiga ini secara asasnya berteraskan kajian tema yang terkandung dalam sesebuah hadith yang berdasarkan keseluruhan riwayat dan lafaznya.⁴⁷ Kajian ini adalah mirip kepada kajian hadith *al-tahlili*. Cuma, kajiannya diberi nilai tambah dengan aspek kajian

⁴³ Langkah ini bertujuan untuk mengeluarkan idea-idea kajian yang bersifat holistik dan jelas berdasarkan kesemua kaedah *syarh al-mawdu'i*.

⁴⁴ Langkah kesembilan dan kesepuluh ini juga tidak dinyatakan oleh al-Zayyan sebaliknya diperkenalkan oleh Salim Ahmad Salamah dalam tulisannya.

⁴⁵ Menurut al-Zayyan, ajuk-tajuk kajian yang tidak dibahaskan dalam kerangka hadith berstatus *maqbul* tidak layak dikategorikan dalam kajian sebegini.

⁴⁶ Rujuk: al-Syarman (2009), *op.cit.*, 180-181

⁴⁷ Menurut Talib Hammad Abu Sya'r, kajian katagori ini merupakan kajian yang paling mudah dalam hirerki kajian hadith *mawdu'i*. Kajian katagori ini tidak berupaya mendalami tema secara menyeluruh dan tidak mampu mengetahui perincian, bentuk-bentuk perbezaan dan persamaan yang terdapat padanya. Pengkaji perlu membezakan antara bentuk kajian ini dengan kajian berbentuk *syarh tahlili li al-hadith* kerana kajian ini memfokuskan aspek tema dari sudut bahasa, hadith, fiqh dan praktikal semasa. Fokus kajiannya adalah mengeluarkan konsep yang luas terhadap tema yang dibincangkan. Rujuk: Talib Hammad Abu Sya'r (2014), *op.cit.*, 38

tematik. Oleh itu, para pengkaji seperti al-Zayyan, Talib Hammad Abu Sya'r dan Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyrafî menggariskan langkah-langkah kajiannya seperti berikut: **Pertama**, memilih satu hadith daripada karya-karya al-Sunnah yang menjadi fokus kajian, kemudian membuat penetapan satu tajuk kajian berdasarkan kepada lafaz-lafaz atau makna-makna yang terkandung dalam hadith. **Kedua**, menghimpunkan jalan-jalan periwayatan hadith tersebut daripada pelbagai sumber karya hadith. **Ketiga**, membuat himpunan *mutaba'at*⁴⁸ dan *syawahid*⁴⁹ bagi hadith kajian dan melakukan catatan jika terdapat sebarang pertambahan atau penjelasan di dalamnya. **Keempat**, melakukan kajian terhadap semua sanad dan riwayat. **Kelima**, melukis *syajarah al-isnad*. **Keenam**, menetapkan status hadith berpandukan pandangan ulama terhadap kepelbagaian jalan periwayatannya. **Ketujuh**, memilih riwayat-riwayat yang paling sahih sahaja kerana kajian tematik adalah berdasarkan kepadanya. **Kelapan**, melakukan analisis terhadap lafaz-lafaz yang terkandung dalam hadith dan membandingkannya dengan riwayat-riwayat yang lain. **Kesembilan**, membuat kajian terhadap tema yang terkandung dalam hadith secara holistik. **Kesepuluh**, mengkaji *sabab al-wurud* untuk mengambil faedah daripadanya dalam melakukan pendalilan terhadap hadith. **Kesebelas**, merujuk karya-karya *al-garib* dan kamus-kamus bahasa untuk mencari makna perkataan-perkataan ganjil yang terdapat dalam hadith kajian supaya dapat memahami makna hadith dengan lebih jelas. **Kedua belas**, merujuk kepada karya-karya syarahan hadith untuk mengetahui analisis syarahan hadith kajian, *syawahid* dan *mutaba'atnya* dan untuk mengetahui pandangan ulama terhadap hadith sehingga dapat mengetahui maksud lafaz dan makna umum bagi hadith tersebut. **Ketiga belas**, memotong hadith kepada beberapa potongan tematik yang terkandung dalam tema kajian supaya dapat membentuk tajuk-tajuk kecil berdasarkan lafaz-lafaz atau masalah-masalah yang terdapat dalam hadith. Kemudian, tajuk-tajuk kecil tersebut disusun berdasarkan susunan perkaitan yang bersambungan antara unsur-unsur yang terdapat dalam tema kajian.⁵⁰ **Keempat belas**, melakukan perbandingan antara riwayat-riwayat bagi setiap potongan yang bercanggah yang terdapat dalam hadith. **Kelima belas**, mengkaji lafaz-lafaz dalam setiap riwayat-riwayat tersebut dengan meraikan unsur '*am* dan *khas*, *mutlaq* dan *muqayyad*, *mu'talif* dan *mukhtalif* dan sebagainya melalui kaedah *tawfiq* dan *tarjih*. **Keenam belas**, merujuk *syawahid* hadith jika ada keperluan. **Ketujuh belas**, merujuk karya-karya syarahan hadith untuk meneliti pandangan para ulama yang dapat membantu menjelaskan tema. **Kelapan belas**, melakukan syarahan hadith berteraskan konsep syarahan tematik sehingga menjadikannya satu bentuk tema yang berkaitan. **Kesembilan belas**, menyokong kajian dalam

⁴⁸ *Al-Mutaba'ah* bermaksud jalan-jalan periwayatan hadith seorang Sahabat dengan jalur sanad yang berbeza. Setiap jalur periwayatan menjadi *mutabi'* bagi jalur periwayatan yang lain. Rujuk: Ibn al-Salah (1984). '*Ulum al-Hadith*. Dimasyq: Maktabah al-Farabi, 48

⁴⁹ *Al-Syahid* bermaksud dua orang Sahabat atau lebih meriwayatkan satu hadith yang sama, sama ada melalui periwayatan dengan lafaz atau dengan makna. Maka, setiap orang Sahabat itu menjadi *syahid* bagi Sahabat yang lain. Rujuk: Ibid

⁵⁰ Ketika ini, pengkaji dapat menghimpun idea-idea yang terdapat dalam hadith dan membuat perkaitan antara makna-makna yang terdapat dalam *syawahid* dan *mutaba'atnya*. Berdasarkan himpunan hadith, *syawahid* dan *mutaba'atnya*, pengkaji dapat mengenalpasti kewujudan lafaz tambahan yang memberi makna yang baru atau hukum baru atau menjadi pengikat bagi lafaz hadith yang mutlak atau menkhususkan keumumannya. Mungkin juga tiada pertambahan lafaz berlaku sebaliknya hanya berlaku perbezaan lafaz yang berperanan memberi pencerahan yang lebih terhadap makna hadith seterusnya membantu memberi kefahaman yang lebih baik terhadap hadith kajian.

menjelaskan tema dengan menggunakan bahan ilmiah lain selain hadith, sama ada pandangan ahli fiqh, ahli tafsir, ilmu-ilmu moden dan sebagainya.⁵¹ **Kedua puluh**, membuat perkaitan antara tema hadith dengan keadaan realiti semasa umat Islam. **Kedua puluh satu**, menstruktur dan menyusun bahan ilmiah dalam kategori-kategori tertentu. **Kedua puluh dua**, menstruktur dan menyusun tema bermula dengan tema utama hingga ke tema-tema cabang. Ini boleh dicapai berdasarkan hasil kajian yang diperoleh oleh pengkaji berdasarkan kajian tematik terhadap potongan teks hadith yang telah dilakukan perbandingan terhadap kepelbagaian riwayatnya. **Kedua puluh tiga**, membentuk satu kajian dari sudut menonjolkan tema sebuah hadith, analisis dan kritikan terhadap teksnya. **Kedua puluh empat**, membuat kesimpulan secara terperinci tentang tema bagi setiap potongan hadith dan mengeluarkan satu rumusan secara holistik tentang tema yang dikaji. **Kedua puluh lima**, menyatakan hasil dan saranan kajian sebagai kesimpulan.⁵²

4.2.1.3 Langkah-Langkah Kajian Bagi Konsep Keempat

Kajian hadith *mawdu' i* berdasarkan konsep keempat⁵³ ini dikemukakan oleh Sa'ad Bitat⁵⁴ dan Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyraf di mana mereka telah menggariskan langkah-langkah kajian seperti berikut:⁵⁵ **Pertama**, menetapkan lafaz yang ingin dikaji.⁵⁶ **Kedua**, menetapkan tajuk kajian. **Ketiga**, membuat limitasi kajian dengan menetapkan karya-karya yang menjadi rujukan pengkaji.⁵⁷ **Keempat**, merujuk karya-karya hadith yang dapat membantu menghimpunkan hadith-hadith yang mengandungi lafaz yang dikaji atau kata terbitannya berpandukan karya-karya seperti *al-ma'ajim*, *al-faharis* atau karya *gharib al-hadith*. **Kelima**, menghimpunkan dan melakukan penelitian terhadap hadith-hadith yang berkaitan dengan tema atau istilah yang dipilih.

⁵¹ Dalam tulisan al-Zayyan langkah ketujuh dan kelapan digabungkan sekaligus. Kemudian, Salim Ahmad Salamah bertindak mengasingkannya sebagai dua langkah yang berbeza.

⁵² Langkah kedua belas ini tidak dinyatakan oleh al-Zayyan sebaliknya diperkenalkan oleh Salim Ahmad Salamah dalam tulisannya.

⁵³ Konsep ini diadaptasi daripada kajian tafsir *mawdu' i* yang memperlihatkan bahawa kebanyakan pengkaji tafsir *mawdu' i* tidak bersepatutannya mengenainya. Apabila diadaptasi ke dalam kajian hadith *mawdu' i*, kebanyakan pengkaji hadith kontemporari tidak menyenaraikan kategori ini dalam senarai kategori kajian hadith *mawdu' i* kerana kajian bentuk ini tidak menepati maksud kajian tematik. Hal ini kerana kewujudan satu istilah atau *mufradat* tertentu dalam hadith adalah sangat sedikit disebutkan sehingga ia tidak memberi gambaran yang holistik terhadap istilah tersebut. Contohnya, jika dilakukan kajian berkaitan istilah *fitrah* menurut hadith, maka pengkaji tidak dapat membina satu tema secara holistik berkaitan istilah tersebut kerana keterangan Baginda berkenaan isu ini kadangkala menerusi istilah yang dikaji dan kadangkala menerusi istilah yang berbeza. Jika pengkaji mampu membina tema secara holistik berkaitan istilah yang dikaji sekalipun, maka kajian sebenarnya berlaku pada tema yang ditanggung oleh istilah tersebut, bukan pada istilah itu sendiri. Oleh itu, para pengkaji hadith kontemporari termasuk al-Syarman sendiri tidak menerimanya sebagai salah satu kategori kajian hadith *mawdu' i*. Walaupun mengkritik *manhaj* sebagai *manhaj* yang paling lemah dalam menggambarkan kajian hadith *mawdu' i* dan tidak bersetuju dengannya, namun al-Syarman tetap menyenaraikannya dalam kajian beliau sebagai menghargai kewujudan usaha para pengkaji yang melakukan kajian hadith *mawdu' i* dalam kategori ini dan sama sekali tidak mengganggapnya sebagai satu kajian yang tidak penting. Rujuk: Al-Syarman (2009), *op.cit.*, 174-175

⁵⁴ Sa'ad Bitat (2011), *op.cit.*, 169

⁵⁵ Haifa' 'Abd al-'Aziz al-Asyraf (2012). *al-Syarh al-Mawdu' i li al-Hadith al-Syarif Dirasah Nazariyyah Tatbiqiyah*. Kaherah: Dar al-Salam, 89

⁵⁶ Lafaz hadith yang dipilih terdiri daripada lafaz yang mempunyai pelbagai makna atau lafaz yang menimbulkan polemik sehingga menyebabkan muncul pelbagai tafsiran di kalangan ulama dalam memahaminya.

⁵⁷ Contohnya, menetapkan limitasi kajian pada karya *al-Sahihayn* sahaja atau *kutub al-sittah*, *kutub al-tis'ah* atau sebagainya.

Keenam, melakukan *takhrij* terhadap setiap hadith yang berjaya dikumpulkan. **Ketujuh**, mengkaji makna lafaz kajian menurut bahasa dan mengaitkannya dengan makna-makna yang terkandung dalam hadith. **Kelapan**, mengaplikasi manhaj *istiqra'* terhadap karya-karya syarahan hadith untuk memahami maksud hadith-hadith kajian secara terperinci dan menonjolkan makna yang tidak jelas.⁵⁸ **Kesembilan**, mengistinbat maksud dan perincian hadith-hadith kajian berpandukan segala instrumen yang boleh membantu mencapai matlamatnya seperti mengenalpasti *sabab al-wurud*, melakukan *syarh tahlili* dan menyokongnya dengan teks-teks al-Quran, *athar* Sahabat RA dan pandangan para ulama. **Kesepuluh**, mengemukakan satu rencana kajian bagi tajuk yang telah dipilih. Kemudian, hadith-hadith yang telah dikumpul perlu disusun atur berdasarkan pelbagai aspek dengan meraikan dua perkara, iaitu:

- i. Perkaitan antara isi kandungan hadith dengan isu cabang yang ingin dikaji
- ii. Status hadith

Kesebelas, membuat konsep kajian yang bersesuaian dengan rencana kajian dan bahan ilmiah yang terhasil daripadanya. Kemudian, nyatakan contoh yang terdapat dalam realiti kehidupan masakini supaya hasil kajian yang diharapkan dapat dihasilkan, iaitu:

- i. Dari sudut ilmu: menonjolkan kesatuan tema bagi teks-teks hadith yang bersifat saling melengkapi dan holistik.
- ii. Dari sudut amali: mewujudkan jalan keluar bagi pelbagai masalah yang melanda umat Islam kontemporari melalui kefahaman yang kukuh dan pengaplikasian ajaran agama yang sahih.

Kedua belas, membuat perkaitan antara makna lafaz kajian dan kata terbitannya yang terdapat dalam hadith supaya pengkaji dapat menstruktur idea dan membentuk tajuk-tajuk kecil dalam kajian.⁵⁹ **Ketiga belas**, membentangkan dapatan kajian dengan mengemukakan pandangan yang holistik terhadap kajian dari sudut:

- i. Menyenaraikan makna-makna yang ditemui.
- ii. Menjelaskan makna yang tersembunyi atas faktor syarahan hadith yang dilakukan secara terpencil.
- iii. Mentarjih pandangan seorang ulama berbanding ulama lain yang terdapat dalam tajuk kajian.

⁵⁸ Langkah ini disempurnakan dengan cara merujuk pandangan Sahabat dan Tabi'in. Pandangan mereka lebih utama untuk dirujuk dalam mentafsirkan hadith Nabawi terutamanya pada hadith-hadith yang pada zahirnya saling bercanggahan. Pengkaji perlu meneliti dan menjelaskan jika berlaku *nasakh* atau sebarang permasalahan tertentu.

⁵⁹ Tajuk-tajuk kecil ini boleh dipilih berdasarkan perkataan-perkataan atau makna yang terdapat dalam hadith. Kemudian, tajuk-tajuk tersebut disusun berdasarkan susunan perkaitan yang bersambungan antara unsur-unsur yang terdapat dalam tema kajian.

- iv. Menerangkan hukum baru.

4.2.2 Konsep Hadith Mawdu'i Sebagai Syarh al-Mawdu'i li al-Hadith Berdasarkan Langkah Kajian

Ahmad 'Uthman Rahmani merupakan antara sarjana kontemporari terawal yang mengemukakan penulisan berkaitan hadith *mawdu'i* berteraskan *syarh al-mawdu'i li al-hadith*. Kemudian, Hamzah 'Abdullah al-Malyabari juga memperkenalkan *syarh al-mawdu'i li al-hadith* sebagai konsep bagi kajian hadith *mawdu'i*. Menurut kedua-duanya, langkah-langkah kajian hadith *mawdu'i* berteraskan *syarh al-mawdu'i li al-hadith* sebagaimana berikut:

Pertama, membuat penetapan tajuk yang hendak dikaji. **Kedua**, menghimpunkan hadith-hadith dari sumber *al-Sihhah* dan *al-Masanid* berteraskan kata kunci yang terbentuk daripada tema yang dipilih. **Ketiga**, melakukan *takhrij* hadith dan mengenalpasti konteksnya.⁶⁰ **Keempat**, susun hadith dan letakkan tajuk-tajuk bersifat kontemporari yang sesuai dengan hadith. **Kelima**, membaca hadith-hadith tersebut untuk mengenalpasti skop idea-idea yang terkandung di dalamnya supaya pengkaji dapat meletakkan tajuk-tajuk bagi setiap hadith dan memudahkan penyenaian hadith dalam setiap fasal kajian menurut heirerki keutamaan. **Keenam**, menyenaraikan hadith-hadith dalam bab-bab, fasal-fasal dan topik-topik perbincangan. Ketika melakukan penyenaian, pengkaji perlu menitikberatkan soal status hadith dan perkaitan konten hadith dengan isu cabang yang ingin dikaji. **Ketujuh**, pilih satu hadith daripada himpunan hadith tersebut untuk dijadikan sebagai hadith utama yang akan diberi ulasan menggunakan pendekatan *syarh al-mawdu'i*⁶¹ atau mengulas kesemua hadith tanpa dipilih mana-mana hadith sebagai hadith utama.⁶² **Kelapan**, syarahkan makna perkataan-perkataan ganjil yang terdapat dalam hadith dengan meletakkannya pada bahagian nota kaki.⁶³ **Kesembilan**, melakukan penafsiran, ulasan dan analisis terhadap hadith dengan cara:

- i. Mentafsirkan makna-makna lafaz asas yang terkandung dalam hadith.
- ii. Mensyarahkan ibarat dan potongan teks hadith.
- iii. Mendatangkan hadith-hadith lain sebagai sokongan yang dapat membantu dalam memahami hadith utama.

⁶⁰ Hal ini untuk memastikan kesahihan lafaz hadith dan konteksnya kerana terdapat kebarangkalian periwayat meriwayatkan hadith tersebut dengan makna yang menyebabkan berlaku perubahan lafaz hadith sama ada berlaku penambahan atau pengurangan,

⁶¹ Kebanyakan kajian hadith *mawdu'i* berteraskan *syarh al-mawdu'i* biasanya menggunakan *manhaj* ini.

⁶² Langkah ini dilakukan dengan matlamat menjelaskan kepentingan mendapatkan sudut pandang yang holistik terhadap hadith *mawdu'i* dan bahaya ketegesaan dalam cubaan memahaminya. Pengkaji melihat langkah ini sebagai peringkat terpenting dalam kajian *mawdu'i*.

⁶³ Langkah ini bertujuan untuk memberi fokus yang lebih kepada *manhaj* kajian. Langkah ini disempurnakan dengan merujuk kepada karya-karya ulasan hadith yang bersifat primer seperti *Ma'alim al-Sunan* karya al-Khattabi dan *Fath al-Bari* karya Ibn Hajar al-'Asqalani. Walau bagaimanapun, tidak diwajibkan menyatakan sumber rujukan agar nota kaji tidak menjadi panjang kerana makna-makna kalimah tersebut sudahpun popular di kalangan para pengkaji.

- iv. Menggunakan input-input luar berbentuk fiqh, akidah, akhlak, kemasyarakatan, kejiwaan dan sebagainya yang dapat membantu menembusi kefahaman hadith dan mengetahui *maqasidnya* yang utama dalam isu kejiwaan, kemasyarakatan dan sebagainya.
- v. Memahami hadith-hadith menerusi *sabab al-wurud*, aplikasinya dan *maqasidnya*.

Kesepuluh, membuat perkaitan antara perenggan-perenggan teks hadith selepas mensyarahkannya. Kemudian, mengaitkannya pula dengan idea utama kajian. **Kesebelas**, sokong fakta-fakta ilmiah yang boleh membantu menjelaskan makna hadith sama ada berbentuk teks seperti ayat al-Quran atau data praktikal generasi *salaf* dan data sejarah masyarakat Islam sepanjang zaman. **Kedua belas**, mengeluarkan dapatan-tafsiran bagi setiap sub-topik dan menyenaraikannya. Ketika ini, pengkaji harus memandang ke arah kepentingan konsep *tarjih* antara hadith-hadith yang samar-samar. Jika mampu, pengkaji wajib menjama'kannya.⁶⁴ **Ketiga belas**, untuk mendapatkan rumusan, kajian diakhiri dengan mengemukakan soalan-soalan tipikal dari aspek saintifik dan metodologi yang terkandung dalam *syarh al-mawdu'i* bagi hadith yang dikaji.⁶⁵

4.3 Perbezaan Antara *Dirasah Mawdu'iyah* dan *Syarh al-Mawdu'i*

Perbezaan antara *dirasah mawdu'iyah* dan *syarh al-mawdu'i li al-hadith* adalah terletak pada titik permulaan kajian. Menurut al-Malyabari, perbezaan antara *syarh al-mawdu'i* dan *dirasah mawdu'iyah* adalah seperti berikut: **Pertama**, titik permulaan kajian bagi *dirasah mawdu'iyah* bukanlah pada teks hadith, tetapi pada satu tema yang dipilih oleh pengkaji. Kemudian, pengkaji akan menghimpunkan teks-teks yang berkaitan dengan tema kajian, sama ada teks-teks tersebut mempunyai perkaitan secara langsung dengan tema kajian ataupun tidak. Sebaliknya, titik permulaan kajian bagi *syarh al-mawdu'i* ialah teks hadith yang mempunyai kaitan dengan tema kajian dan matlamatnya adalah untuk memahami perkara yang diinginkan oleh Rasulullah SAW. **Kedua**, *dirasah mawdu'iyah* tidak terkhusus pada teks hadith sahaja, bahkan kajian boleh berteraskan ayat al-Quran, hadith, atau teks-teks lain, atau himpunan kesemuanya berdasarkan sifat keterikatan, keaslian dan holistik dengan tema kajian. Namun, bagi *syarh al-mawdu'i*, kesemua elemen yang dapat mentafsirkan hadith kajian dikumpulkan, sama ada elemen-elemen tersebut berbentuk teks, data praktikal generasi *salaf* atau peristiwa-peristiwa dalam sejarah umat Islam. Hal ini kerana kesemua elemen itu saling mentafsirkan antara satu sama lain. Walau bagaimanapun, al-Malyabari bersetuju bahawa perbezaan kedua-dua istilah ini bukanlah terletak pada dasar utama kajian sebaliknya perbezaan itu hanyalah berlaku pada langkah-langkah kajian sahaja. Bahkan kedua-duanya berkongsi hasil kajian yang

⁶⁴ Ahmad 'Uthman Rahmani (2002), *op.cit.*, 68

⁶⁵ Dalam contoh yang dikemukakan oleh al-Malyabari, beliau membiarkan sahaja soalan-soalan tersebut tanpa jawapan supaya pembaca dalam menjawab sendiri soalan tersebut sebagai satu rumusan kajian.

sama, iaitu memahami tema kajian secara holistik⁶⁶ dan tidak berpada memahami sesuatu isu berkaitan hadith berdasarkan pemahaman secara literal.⁶⁷

5. KESIMPULAN

Perbincangan yang telah dibentangkan di atas menunjukkan bahawa kefahaman para pengkaji hadith kontemporari terhadap hadith *mawdu'i* menjadikan mereka berbeza pandangan dalam menjelaskan konsep hadith *mawdu'i* sehingga membentuk dua kumpulan. Pertama, kumpulan yang merujuk hadith *mawdu'i* sebagai kajian terhadap himpunan hadith atau satu hadith yang mempunyai tema tertentu yang disebut sebagai *dirasah al-mawdu'iyah min al-hadith*. Kedua, kumpulan yang merujuk hadith *mawdu'i* sebagai syarahan hadith secara tematik yang disebut sebagai *syarh al-mawdu'i li al-hadith*. Terdapat satu perbezaan ketara antara kedua-dua istilah ini di mana *dirasah al-mawdu'iyah min al-hadith* meliputi empat konsep kajian hadith mawdui sedangkan *syarh al-mawdu'i li al-hadith* hanya memfokuskan satu konsep sahaja, iaitu pada konsep kajian terhadap himpunan hadith yang mempunyai persamaan tema. Walaupun kedua-dua kefahaman ini nampak berbeza secara zahirnya, namun pengkaji mendapati bahawa jurang perbezaan di antara kedua-dua kefahaman ini adalah sangat halus. Perbezaan kedua-dua kefahaman ini bukanlah pada perbezaan struktur kajian, tetapi pada perbezaan langkah kajian. Bahkan, matlamat kedua-duanya adalah sama, iaitu untuk mendapatkan kefahaman yang holistik terhadap tema perbincangan. *Syarh al-mawdu'i* juga akan bertukar bentuk kepada *dirasah mawdu'iyah* di akhir kajian dari sudut hasil kajian yang diperolehi oleh pengkaji. Integrasi antara *dirasah mawdu'iyah* dan *syarh al-mawdu'i li al-hadith* akan menghasilkan satu kajian hadith *mawdu'i* yang bersifat holistik. Sorotan literasi juga mendapati bahawa kajian hadith *mawdu'i* sentiasa berkembang dari semasa ke semasa berdasarkan teori dan adaptasi. Ini membuktikan bahawa ilmu yang bersifat *ijtihadi* ini sentiasa mempunyai ruang penambahbaikan dan pemantapan dari sudut metodologi kajian.

RUJUKAN (REFERENCES)

- [1] Ahmad 'Uthman Rahmani (2002). al-Hadith al-Mawdu'ati Manhajuhu wa Namudhaj Tatbiqi fi Dawr Thana'ih al-Hub wa al-Baghd fi Tasykil al-'Alaqat al-Ijtima'iyah. *Majallah al-Ihya'*, 4(1), 67-114. Retrieved from: <https://www.asjp.cerist.dz/en/downArticle/92/4/1/15669>
- [2] Ahmad Mansur Abu 'Awdah (2009). *Wahdah al-Ummah al-Islamiyyah fi al-Sunnah al-Nabawiyyah Dirasah Mawdu'iyah*. Disertasi M.A., Ghaza: Universiti Islam.

⁶⁶ Al-Malyabari mengistilahkan sebagai *syumuliah al-nazar*. Inilah konsep teras kajian. Menurut beliau, *syumuliah al-nazar* boleh terhasil melalui dua acara, iaitu: **Pertama**, melakukan *takhrij* hadith dan mengenalpasti konteksnya. **Kedua**, menghimpunkan fakta-fakta ilmiah yang boleh membantu menjelaskan makna hadith sama ada berbentuk teks seperti al-Quran atau amalan generasi *salaf*. Rujuk: Hamzah 'Abdullah al-Malyabari (2014), *op.cit*, 11

⁶⁷ Ibid, 11

- [3] Al-Asyraf, Haifa 'Abd al-'Aziz (2012). *al-Syarh al-Mawdu'i li al-Hadith al-Syarif Dirasah Nazariyyah Tatbiqiyah*. Kaherah: Dar al-Salam.
- [4] Al-Malyabari, Hamzah 'Abdullah (2014). *Dirasat Tatbiqiyah fi al-Hadith al-Mawdu'i*. Dubai: Kulliyah al-Dirasat al-Islamiyyah wa al-'Arabiyyah.
- [5] Al-Nadwi, Muhammad Waliyullah 'Abd al-Rahman (1990). *Nubuat al-Rasul ma Tahaqqaqa minha wa ma Yatahaqqaq*. Kaherah: Dar al-Salam.
- [6] Al-Qannas, Muhammad bin 'Abdullah (2017). *Madkhal li al-Dirasah al-Hadith al-Mawdu'i*. Riyadh: Dar al-Sumai'i.
- [7] Al-Syarman, Khalid Muhammad Mahmud (2009). *al-Hadith al-Mawdu'i Dirasah Ta'siliyyah Tatbiqiyah*. 'Amman: Dar al-Furqan li al-Nasyr wa al-Tawzi'.
- [8] Al-Zayyan, Ramadan Ishak (2002). al-Hadith al-Mawdu'i Dirasah Nazariyyah. *Majallah al-Jami'ah al-Islamiyyah*, 10(2), 207-248. Retrieved from: <https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJIS/article/view/1495>
- [9] Al-Zayyan, Ramadan Ishak dan 'Adnan al-Kahlut (t.t). *Dirasat fi al-Hadith al-Syarif wa 'Ulumuhu*. t.t.t., t.p.
- [10] Hisyam Mahmud Zaqt (1996). *al-I'jaz al-'Ilmi fi Daw' al-Sunnah al-Nabawiyyah*. Tesis Ph.D., Sudan: Universiti al-Quran al-Karim dan Ilmu-Ilmu Islam.
- [11] Ibn al-Salah (1984). *'Ulum al-Hadith*. Dimasyq: Maktabah al-Farabi.
- [12] Ibrahim, M., & Shamsudin, R. (2019). Konsep al-Taṣnīf al-Mawḍū'ī dan Peranannya dalam Perbahasan Hadith Mawḍū'ī. *Jurnal Usuluddin*, 47(2), 65-92. Retrieved from: <https://ejournal.um.edu.my/index.php/JUD/article/view/21441/10950>
- [13] Mohd Nizho bin Abd Rahman (2015). *Aplikasi Hadith Amal Jama'i Dalam al-Sahihayn: Kajian Terhadap Usahawan al-Wahida Marketing Sdn Bhd*. Tesis Ph.D., Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- [14] Muhammad 'Ali 'Iwad (2009). *al-I'lam fi al-Sunnah al-Nabawiyyah "Dirasah Hadithiyyah Mawdu'iyah*. Disertasi M.A., Ghaza: Universiti Islam.
- [15] Muhammad Ahmad 'Abd al-Ghafur (2009). *al-Jamal fi Daw' al-Sunnah al-Nabawiyyah Dirasah Mawdu'iyah*. Disertasi M.A., Ghaza: Universiti Islam.
- [16] Sa'ad Bitat (2011). al-Hadith al-Mawdu'i Manhaj Jadid fi Syarh al-Ahadith al-Nabawiyyah al-Syarifah. *Majallah Jami'ah al-Amir 'Abd al-Qadir li al-'Ulum al-Islamiyyah*, 26(1), 167-176. Retrieved from: <https://www.asjp.cerist.dz/en/article/31047>
- [17] Sa'ad Bitat (2016). *al-Amn fi al-Hadith al-mawdu'i*. 'Amman: Markaz al-Kitab al-Akadimi.

- [18] Salim Ahmad Salamah (2006). *al-Hadith al-Mawdu'i*. Ghaza: al-Jami'ah al-Islamiyyah.
- [19] Tahir Hamd Muhammad al-Nihal (2007). *al-Qiyadah wa al-Jundiyyah fi al-Sunnah al-Nabawiyyah (Dirasah Mawdu'iyah)*. Disertasi M.A., Ghaza: Universiti Islam.
- [20] Talib Hammad Abu Sya'r (2014). *Dirasat fi al-Hadith al-Mawdu'i*. Gaza: al-Maktabah al-Markaziyyah.